

συνέντευξη της Μυρτώσ Δραγώνα- Μονάχου

στον Στέλιο Βιρβιδάκη

Σ.Β.: Εκτός από τη σημαντική συνεισφορά σας στον χώρο της μεταηθικής, έχετε συμβάλει αποφασιστικά στη μελέτη και στη διάδοση στη χώρα μας και της προβληματικής της εφαρμοσμένης ηθικής. Ποια πιστεύετε πως είναι σήμερα η σχέση μεταξύ εφαρμοσμένης ηθικής και ηθικής φιλοσοφίας; Μπορεί η εφαρμοσμένη ηθική να επιτρέψει τη δοκιμή και τον έλεγχο κανονιστικών ή ακόμη και μεταηθικών θεωριών; Μπορεί τέλος η εφαρμοσμένη ηθική να αποτελέσει τη βάση για μια γενικότερη εισαγωγή στη φιλοσοφία;

Μ.Δ.Μ.: Έχει περάσει περισσότερο από μια δεκαετία από τότε που μελετούσα, δίδασκα και έγραφα για την εφαρμοσμένη ηθική. Έκτοτε επικέντρωσα το ενδιαφέρον μου στη βιοηθική, είχα όμως την ευκαιρία να μιλήσω και για την εφαρμοσμένη ηθική γενικότερα σε διάφορες ανακοινώσεις σε συνέδρια και στο πλαίσιο της γενικότερης ενασχόλησής μου με την ηθική. Σε ανακοίνωσή μου μάλιστα στο συνέδριο του Κυότο, το 1994, με θέμα «Η διαμάχη μεταξύ ρεαλισμού-αντιρεαλισμού και η εφαρμοσμένη ηθική» είχα ακριβώς αντιμειπωθεί ότι το ερώτημα που αφορά τη σχέση ηθικής φιλοσοφίας και εφαρμοσμένης ηθικής. Είχα εκεί υποστηρίξει ότι, για να μην είναι η εφαρμοσμένη ηθική απλή περιπτώσιολογία, η θεωρητική ηθική φιλοσοφία είναι απαραίτητη ως βάση. Τα περισσότερα πάντως εγχειρίδια σχετικά με την επιχειρηματολογία για τη λήψη αποφάσεων στον χώρο της εφαρμοσμένης ηθικής πραγματεύονται ένα είδος «κριτικής σκέψης» ή «πρακτικής επιχειρηματολογίας», με αναφορά στην κλασική λογική και τις καθιερωμένες κανονιστικές θεωρίες, και προωθούν μια άσκηση δεξιοτήτων χωρίς να καταλήγουν πάντα σε γενικά αποδεκτές αποφάσεις, φωτίζοντας απλώς τη διαδικασία λήψης αποφάσεων σε περίπλοκες δύσκολες καταστάσεις.

Σήμερα η εφαρμοσμένη ηθική έχει διακλαδωθεί υπέρμετρα, συνδέεται με την πολιτική και κοινωνική φιλοσοφία και την ιστορία ιδεών και η σχέση της με την ηθική φιλοσοφία γίνεται ολοένα και πιο περίπλοκη. Ενώ η εφαρμοσμένη ηθική ξεκίνησε στη δεκαετία του '70 με ορισμένους κλάδους, όπως η ιατρική ηθική, η περιβαλλοντική

ηθική, η ηθική του πολέμου και της ειρήνης, η ηθική του επιχειρηματικού κόσμου, και γενικότερα η ηθική των διαφόρων επαγγελμάτων, ή ακόμη και η φεμινιστική ηθική με έμφαση στην έννοια της φροντίδας (care ethics), η ηθική της διακυβέρνησης (ethics in government), κτλ., στις μέρες μας συγκεκριμενοποιείται περαιτέρω και γίνεται πλέον λόγος για ηθική της έρευνας, για ηθική της επιστήμης, για ηθική της τεχνολογίας, για κλινική ηθική, για διαπολιτισμική ηθική, για ηθική των υπολογιστών, για ηθική της σχέσης των γενεών, των φύλων, της λήψης αποφάσεων, για ακαδημαϊκή ηθική, για γεωργική ηθική (agricultural ethics) –το γνωστό πρόβλημα των γενετικά τροποποιημένων οργανισμών σε σχέση με τη δημόσια υγεία–, για αγροτικο-επιχειρησιακή ηθική (agribusiness), για ηθική των ομοφυλοφύλων (gay ethics), για ηθική της δημοσιογραφίας (ethics in journalism), για ηθική των μέσων μαζικής ενημέρωσης (media ethics), για ηθική της διαφήμισης (advertisement ethics), για οργανωσιακή ηθική με στόχο το ευ ζην (organizational ethics), για πυρηνική ηθική (nuclear ethics), αρκετά επίκαιρη σήμερα, κτλ. Μερικοί από τους κλάδους αυτούς υποκαθιστούν επί το θεωρητικότερο και κανονιστικότερο τους κώδικες επαγγελματικής δεοντολογίας με βάση το δημόσιο συμφέρον και σύμφωνα με αρχές μάλλον δεοντοκρατικές παρά ωφελιμιστικές. Στις περιοχές αυτές η σχέση της εφαρμοσμένης ηθικής με την ηθική φιλοσοφία χρειάζεται υποστήριξη γιατί πολλές φορές οι ειδικοί στο συγκεκριμένο πεδίο λησμονούν ότι η εφαρμοσμένη ηθική είναι σύγχρονος, διεπιστημονικός οπωσδήποτε, αλλά στον πυρήνα του φιλοσοφικός κλάδος, και η επιχειρηματολογία τους είναι περισσότερο επιστημονική, πολιτική και κοινωνιολογική και όχι φιλοσοφική. Η ηθική φιλοσοφία ωστόσο προσφέρει την απαιτούμενη δικαιολόγηση μιας απόφασης με βάση αρχές και κανόνες που αποσκοπούν στο ευ ζην με την αρχαία σημασία του όρου. Αυτονομημένη από την ηθική φιλοσοφία, η εφαρμοσμένη ηθική μετατρέπεται σε αδικαιώτη πραγματιστική πολιτική (policy). Ωστόσο, πολλές νέες ανθολογίες με φιλοσοφικά δοκίμια, η ειδική

φιλοσοφική εγκυκλοπαίδεια για τη βιοηθική και ενδιαφέρουσες σύγχρονες μελέτες για τη θεωρητική υποδομή της, σχετικά με την ανάγκη θεωρητικής στήριξης, δείχνουν ότι, χωρίς την υποδομή, την επιχειρηματολογία και το κριτικό πνεύμα της ηθικής φιλοσοφίας, αυτός ο «πανηθικισμός» κινδυνεύει να εξελιχθεί σε ρηχή ηθικολογία. Το εννοιακό επίπεδο για να θυμηθούμε τον Hare πρέπει να διηθηθεί και να συμπληρωθεί με το κριτικό επίπεδο, κι αυτό αποτελεί δικαιοδοσία της ηθικής φιλοσοφίας.

Οι περισσότεροι καταφεύγουν στις λεγόμενες «έννοιες-γέφυρες» ανάμεσα στη θεωρία και την πράξη, όπως είναι η δικαιοσύνη ή/και τα ανθρώπινα δικαιώματα. Το πρόβλημα είναι να μην περιορισθεί η εφαρμοσμένη ηθική σε απλή περιπτώσιολογία (case study/casistry), γιατί τότε δεν σημειώνεται πρόοδος σε σχέση με την παλαιότερη έκκληση στη συνείδηση. Μια ενδιαφέρουσα πρόταση (Knut Reyter) σχετικά με τη βιοηθική, που ισχύει και για την εφαρμοσμένη ηθική γενικότερα, είναι η αντικατάσταση του λεγόμενου «μοντέλου του αερόστατου» από το «μοντέλο του ποδηλάτου». Ενώ το μοντέλο του αερόστατου αντιπροσωπεύει την τάση που βλέπει την ηθική ως ευδιάκριτη και συστηματική θεωρία η οποία διαμορφώνεται μακριά από το έδαφος της πρακτικής και μπορεί μετά να εφαρμοσθεί στην ακατάστατη πραγματικότητα, το μοντέλο του ποδηλάτου αντιμετωπίζει τη βιοηθική/εφαρμοσμένη ηθική ως ανάλογη με την τέχνη. Αντί να είναι συνδεδεμένη με αρχές, που συλλαμβάνονται αφ' υψηλού, όπως το αερόστατο που συνδέεται με το έδαφος μόνο με κάποιο λεπτό νήμα, και να είναι έτσι αφηρημένη και υποθετική, η εφαρμοσμένη ηθική μπορεί να ασκεί άμεσα την επιδεξιότητα και τη δυναμική της για τη λήψη αποφάσεων σε προβλήματα της καθημερινής ζωής. Αυτό δεν ακυρώνει αναπόφευκτα τη σχέση της με την ηθική φιλοσοφία αλλά εισηγείται (ίσως μια νέα, φιλοσοφική στον πυρήνα της, στρατηγική).

Όσον αφορά το ερώτημα αν μπορεί η εφαρμοσμένη ηθική να επιτρέψει τη δοκιμή και τον έλεγχο κανονιστικών ή ακόμη και μεταηθικών

θεωριών, η απάντηση είναι καταφατική, ιδιαίτερα για τις κανονιστικές θεωρίες. Αυτό που έλεγε ο Stephen Toulmin ότι η ιατρική έσωσε τη ζωή της ηθικής μπορεί να ειπωθεί για την εφαρμοσμένη ηθική γενικότερα. Αυτό για το οποίο κατηγορήσε ο G.J. Warnock και άλλοι τη μεταηθική αλλά και την αναλυτική φιλοσοφία γενικότερα στη δεκαετία του '70, ότι δηλαδή ακονίζει ένα εργαλείο με το οποίο δεν έχει να κόψει τίποτα, δεν ισχύει για την εφαρμοσμένη ηθική που επιστρατεύει τη στρατηγική της για να απαντήσει σε καίρια ηθικά, κοινωνικά και παγκόσμια ερωτήματα και δοκιμάζεται στην αντίστασή τους. Η εφαρμοσμένη ηθική αποτελεί αναπόφευκτο κριτήριο για την ανθεκτικότητα και ακόμη τη βιωσιμότητα μιας ηθικής θεωρίας, ή κάνει επιτακτική την ανάγκη επινόησης νέων θεωριών, αν όχι μιας νέας ηθικής, όπως φαίνεται να υποστηρίζει ο Peter Singer.

Καταφατική είναι και η απάντηση σχετικά με το τρίτο υποερώτημά σας, αν μπορεί η εφαρμοσμένη ηθική να αποτελέσει τη βάση για μια γενικότερη εισαγωγή στη φιλοσοφία. Μια εισαγωγή στη φιλοσοφία με βάση προβλήματα για τα οποία καλείται κανείς να προτείνει λύσεις είναι πιο εποικοδομητική αλλά οπωσδήποτε πιο δύσκολη και απαιτητική, απ' όσο μια ιστορικού ή συστηματικού τύπου θεωρητική εισαγωγή.

Σ.Β.: Έχουν τελικά πρακτικό αντίκρσμα οι συζητήσεις στον χώρο της εφαρμοσμένης ηθικής; Ποιες είναι οι σχέσεις της με το δίκαιο, την πολιτική φιλοσοφία, ή και την ίδια την πολιτική πράξη; Σε ποιον βαθμό και με ποιον τρόπο μπορούν οι ιδέες που αναπτύσσονται σε αυτό τον χώρο να επηρεάσουν τις ευρύτερες κοινωνικές αντιλήψεις;

Σε ποιους τομείς ιδιαίτερα μπορεί να καταγραφεί μια τέτοια επίδραση ή να ελπίσουμε ότι θα υπάρξει μια τέτοια επίδραση; Μπορείτε να δώσετε συγκεκριμένα παραδείγματα;

Μ.Δ.Μ.: Οπωσδήποτε έχουν πρακτικό αντίκρσμα οι συζητήσεις αυτές, γιατί ποτέ άλλοτε δεν γίνονταν στο όνομα της ηθικής τόσες δημόσιες συζητήσεις, τόσες καταγγελίες σκανδάλων και δεν προτεινόταν μεταρρυθμιστικά προγράμματα. Ποτέ άλλοτε δεν πραγματώθηκαν αντιπολεμικά, αντιρατσιστικά και άλλα κινήματα, λ.χ. για το περιβάλλον, για την κοινωνική δικαιοσύνη, την ανεργία, την καταστολή της βίας, την παγκοσμιοποίηση, την τρομοκρατία κτλ., με σημαία, ή έστω προπέτασμα, την ηθική και τον σεβασμό των ανθρώπινων δικαιωμάτων. Πολλοί ακτιβιστές επικαλούνται την ηθική γιατί μετά τον John Rawls, στο θέμα της κοινωνικής ή παγκόσμιας δικαιοσύνης, και μετά τους Ronald Dworkin, Alan Gewirth και άλλους σχετικά με τα ανθρώπινα δικαιώματα, υποστηρίζεται σαφώς πως ηθική και πολιτική θα έπρεπε να συμπεριούνται. Δεν είναι τυχαίο ότι θέμα του τελευταίου παγκόσμιου συνεδρίου φιλοσοφίας στην Κωνσταντινούπολη ήταν «Η φιλοσοφία ενώπιον των παγκόσμιων προβλημάτων» με πολλές ανακοινώσεις γύρω από την εφαρμοσμένη ηθική, και το πρόσφατο διεθνές συνέδριο στην Κρήτη επικεντρώθηκε στο θέμα «ηθική και πολιτική». Στο κλίμα που δημιούργησε η πρωτοφανής ανάπτυξη της εφαρμοσμένης ηθικής δεν θα λέγαμε ίσως ότι οι άνθρωποι έγιναν πιο «ηθικοί», οπωσδήποτε όμως έγιναν περισσότερο ευαίσθητοι απέναντι

σε ηθικά ζητήματα. Είναι χαρακτηριστικό ότι και η αρχαία ελληνική ηθική διαβάζεται από μερικούς και ως συμβολή και στην εφαρμοσμένη ηθική. Ο Σωκράτης και ιδιαίτερα ο Αριστοτέλης εμφανίζονται ως πρωτοπόροι της ηθικής ως επιειρήσεων, ο Πλάτων, και προπαντός οι Στωικοί, ως αντίδοτα στις εποχές των νευρικών κρίσεων. Η πρόσφατη οικουμενική σχεδόν απαξίωση της αμερικανικής ηγεσίας και της στρατηγικής της έχει ηθική περισσότερο παρά ιδεολογική, πολιτική ή οικονομική βάση. Η τρομοκρατία, οι κίνδυνοι για τη δημόσια υγεία, η παιδική βία, κτλ., αποτελούν κατά πρώτο λόγο ηθικά και κατά δεύτερο κοινωνικά, πολιτικά ή ιδεολογικά προβλήματα. Και η συχνή επίκληση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ως έννοιας-γέφυρας ανάμεσα στη θεωρία και στην πράξη δεν είναι άσχετη με τον προβληματισμό που δημιούργησε η εφαρμοσμένη ηθική. Ο σεβασμός πάντως των ανθρωπίνων δικαιωμάτων έγινε ο σύγχρονος «χρυσός κανόνας» και η τρέχουσα «κατηγορική προσταγή» γιατί πολλά καίρια ηθικά διλήμματα σε όλους τους χώρους της εφαρμοσμένης ηθικής αντιμετωπίζονται με όρους δικαιοσύνης και δικαιωμάτων, όσο κι αν κάποτε γίνεται κατάχρηση αναφορών σε αυτά.

Ο τομέας στον οποίο μπορεί να επενδυθεί ό,τι κερδήθηκε με την πρακτική στροφή της ηθικής είναι η παιδεία. Είναι ενδεικτική η παιδική και εφηβική αγανάκτηση για το άδικο και η συναισθηματική ευαισθητοποίηση στον ανθρώπινο πόνο. Το σχολείο θα πρέπει να ασκήσει το παιδί να αντιμετωπίζει με την τεχνική της εφαρμοσμένης ηθικής το κάθε δίλημμα στον χώρο του, καλλιεργώντας όχι μόνο τη λογική επιχειρηματολογία του αλλά και το συναίσθημα. Στην πρόσφατη διαμάχη αν για τα ηθικά προβλήματα τον πρώτο λόγο τον έχει ο Λόγος, ή το συναίσθημα, δεν θα υποβαθμιζαμε το συναίσθημα για την εφηβική ηλικία, φιληταρισμένο στο κριτικό επίπεδο από τον Λόγο.

Σ.Β.: Ποιοι τομείς της εφαρμοσμένης ηθικής παρουσιάζουν κατά τη γνώμη σας μεγαλύτερη ανάπτυξη, δυναμική και ενδιαφέρον στις μέρες μας; Ποιοι τομείς δεν έχουν ίσως μελετηθεί και εξελιχθεί επαρκώς;

Μ.Δ.Μ.: Το μεγαλύτερο ενδιαφέρον επικεντρώνεται στη βιοηθική, όπως προκύπτει από τις τρεις σχετικές διεθνείς και οικουμενικές Διακηρύξεις για το ανθρώπινο γονιδίωμα, για τα γενετικά δεδομένα και για τις αρχές της βιοηθικής της Ουνέσκο, αλλά και από την τεράστια για τόσο σύντομο σχετικά διάστημα βιβλιογραφία και τον αριθμό και την ποιότητα των σχετικών συνεδρίων. Αυτό βέβαια οφείλεται στη ραγδαία εξέλιξη των βιοϊατρικών επιστημών, της γενετικής και της βιοτεχνολογίας, στην πρόσφατη σχετικά αποκρυπτογράφηση του ανθρώπινου γονιδιώματος, στη διακρίβωση του γονδιακού χαρακτήρα πολλών ασθενειών και στις ελπίδες που παρέχει η γονιδιακή θεραπεία για μεγαλύτερο προσδόκιμο ζωής, στις συνέπειες στην «ανθρώπινη φύση» της θρυλούμενης αναπαραγωγικής κλωνοποίησης, στο πρόβλημα της ευθανασίας που έχει λάβει τεράστιες διαστάσεις με τη δυνατότητα μακράς τεχνητής παράτασης της ζωής σε μη αναστρέψιμες καταστάσεις, στην ιατρικά υποβοηθούμενη αναπαραγωγή και τα καίρια ηθικά της προβλήματα ιδιαίτερα για την τύχη των υπεράριθμων εμβρύων, στη δομή της φυσικής

οικογένειας και τις επιπτώσεις στην ψυχολογία του παιδιού, κτλ., κτλ. Η βιοηθική δεν έχει πια μόνο ακαδημαϊκό ενδιαφέρον, αλλά ενδιαφέρον πανανθρώπινο και πρακτικό και σωστά χαρακτηρίζεται «κοινωνικό φαινόμενο», ενώ το ενδιαφέρον αυτό τροφοδοτείται συχνά από τον Τύπο και τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, καίτοι κάποτε παραπλανητικά. Αν και μια οικουμενική ηθική (universal ethics) αποτελεί ακόμη ζητούμενο, με δεδομένη την έμφαση στις επιμέρους αντιλήψεις και τις τοπικές παραδόσεις, χάρη στις προσπάθειες της Ουνέσκο και πολλών ηθικών φιλοσόφων, η βιοηθική έχει γίνει κατά ένα τρόπο παγκόσμια. Πάντως, η βιοηθική, παρά την ιλιγγιώδη εξέλιξή της, πάσχει ακόμη θεωρητικά και είναι πολύ ευχάριστη η διαπίστωση ότι πρόσφατα αυξήθηκε το ενδιαφέρον για τη μεταβιοηθική.

Η περιβαλλοντική ηθική έχει επίσης αρκετά αναπτυχθεί κυρίως ως οικολογία και «ηθική της διατήρησης» (conservation ethics) της γης στη φυσική της κατάσταση και ως αμφισβήτηση του ακραίου ανθρωποκεντρισμού, στο όνομα του «βιόκεντρισμού», του σεβασμού στη βιοποικιλότητα και στην ευημερία ή στο συμφέρον, αν όχι στα «δικαιώματα», των ζώων, ή ακόμη και ενός ευρύτερου «οικοκεντρισμού». Η αυτονόμηση της οικολογίας από τη φιλοσοφία είναι ενδεικτική για την εξέλιξή της. Η μόλυνση του περιβάλλοντος, η ρύπανση του νερού, η οικοπεδοποίηση του πράσινου, η καταστροφή των δασών, η εξαφάνιση ορισμένων ειδών ζώων, η αλόγιστη χρήση τους ως πειραματόζωων και πολλά άλλα παρόμοια προβλήματα έχουν ιδιαίτερα ευαισθητοποιήσει την κοινή γνώμη και προσφέρει μια καλή σημαία σε σχετικά πολιτικά κόμματα. Δεν νομίζω όμως ότι σημειώθηκε μεγάλη πρόοδος στη θεώρησή της ως κλάδου της εφαρμοσμένης ηθικής και στη φιλοσοφική της έκφραση.

Η ηθική των επιχειρήσεων έχει εμπλουτισθεί με αρκετές ενδιαφέρουσες μονογραφίες τα τελευταία χρόνια κι αυτό ήταν αναμενόμενο με την έκρηξη της λεγόμενης «παγκοσμιοποίησης», με την ανάπτυξη των πολυεθνικών εταιρειών και την αλματώδη εξέλιξη τόσο της μικρο- όσο και κυρίως της μακρο-οικονομίας, της οικονομίας γενικότερα ως επιστήμης και πρακτικής. Οι πιο σημαντικές από τις πραγματείες αυτές κατά τη γνώμη μου αφορούν το θέμα της συλλογικής ευθύνης, σχεδόν ταυτόσημη με την επιχειρησιακή ηθική, και της εναρμόνισης των δικαιωμάτων των εργαζομένων, των καταναλωτών, των μετόχων και της χώρας στην οποία εδρεύει η επιχείρηση, τον διεθνή ανταγωνισμό, το πρόβλημα της εκμετάλλευσης της φθηνής εργασίας, κτλ. Ιδιαίτερα συζητείται το θέμα της ευθύνης, ατομικής και συλλογικής, η ηθικότητα των οργανισμών σε σχέση με την ατομική ηθικότητα και η ύπαρξη συλλογικών δικαιωμάτων σε σχέση, αλλά και κάποτε σε αντιπαράθεση, με τα ατομικά, η ομαδική συνείδηση και οι σχετικές αξίες, ώστε η ηθική αξιολόγηση να είναι πολυ-επίπεδη. Ενώ έχει ωριμάσει ακαδημαϊκά ο κλάδος αυτός της εφαρμοσμένης ηθικής και έχει επωφεληθεί από την ηθική σοφία της Ανατολής, δεν έχει αποκρυσταλλώσει ικανοποιητικά το θέμα της ευθύνης, που μετά τον Hans Jonas (Prinzip Verantwortung) αποτελεί θεμελιώδη κατηγορία της ηθικής, ούτε

έχει πείσει την κοινή γνώμη για τη συμμόρφωση του επιχειρηματικού κόσμου με ηθικές αρχές και αξίες. Εκτός από τα συνήθη κινήματα των καταναλωτών και τις συνεχείς διαμαρτυρίες για το θέμα της ακρίβειας, αλλά και την ικανοποίηση από τα πορίσματα των αγορανομικών ελέγχων, που ευτυχώς έχουν ενταθεί τον τελευταίο καιρό, η ευαισθητοποίηση του κοινού για την ανάγκη συμμόρφωσης των επιχειρήσεων με τις αρχές της επιχειρησιακής ηθικής είναι μικρότερη απ' ό,τι σε άλλους βασικούς κλάδους της εφαρμοσμένης ηθικής.

Σ.Β.: Ορισμένοι υποστηρίζουν ότι η εφαρμοσμένη ηθική εκφράζει κατά κανόνα συντηρητικές τάσεις και απόψεις (π.χ. όσον αφορά την ηθική των επιχειρήσεων) και ότι αντιστρατεύεται τις προοδευτικές πολιτικές θεωρίες που επαγγέλλονται την αλλαγή της κοινωνίας. Πιστεύετε πως κάτι τέτοιο αληθεύει σε κάποιο βαθμό, ή η κριτική αυτή είναι άδικη;

Μ.Δ.Μ.: Δεν ξέρω πώς εννοείτε ότι η εφαρμοσμένη ηθική εκφράζει συντηρητικές τάσεις ειδικότερα στον χώρο της ηθικής των επιχειρήσεων. Αν εννοείτε ότι στον χώρο αυτό η ηθική και η δέηση συμμόρφωση με αξίες που προωθούν το γενικό καλό αποτελεί πρόσχημα για την αύξηση του κέρδους, επομένως και για την τροφοδότηση των ανισοτήτων που ορισμένες πολιτικές θεωρίες και ιδεολογικά συστήματα αποσκοπούσαν να καταλύσουν, ή έστω να απαλύνουν, θα συμφωνούσα ότι μερικές φορές η ηθική γίνεται προκάλυμμα υποκρισίας. Όμως η ιστορία έδειξε ότι πέρα από την ισότητα στη μίζερια, οι ανισότητες μάλλον οξύνθηκαν από κάποια οράματα αλλαγής της κοινωνίας. Εξάλλου, η ηθική των επιχειρήσεων αφορά κυρίως τον χώρο της ελεύθερης αγοράς, λειτουργεί κυρίως στο πλαίσιο του οικονομικού φιλελευθερισμού κι εκεί η ανάγκη συνειδητοποίησης της ηθικής ευθύνης και τήρησης ηθικών αρχών υπέρ των λιγότερο προνομιούχων δεν νοείται τόσο με όρους συντηρητισμού και προοδευτικότητας όσο με όρους δικαιοσύνης. Έχει εξάλλου τον μαστίγα να διευκρινισθεί πώς εννοεί κανείς τον συντηρητισμό και τον εκσυγχρονισμό. Κι αυτό αφορά και την περιβαλλοντική ηθική. Η αποψίλωση μιας δασικής έκτασης για την κατασκευή ενός εργοστασίου που θα δώσει δουλειά σε πολλούς ανέργους, σημαίνει για μερικούς εκσυγχρονισμό, ενώ η διατήρηση του πράσινου συντήρηση. Η ηθική της γης (land ethics), μια πρώτη εκδοχή περιβαλλοντικής ηθικής, με τον κάπως ανιμιστικό σεβασμό για τη φύση και την ακεραιότητά της, φαντάζει συντηρητική και ρομαντική, ενώ η εκμετάλλευσή της είναι προσοδοφόρα εφόσον ο άνθρωπος προχώρησε πέρα από τη φύση και δημιούργησε τον πολιτισμό. Τέτοιου είδους κριτική για συντηρητικότητα αντιμετωπίζει και η βιοηθική και μάλιστα από κάποιους εκπροσώπους της. Μερικοί δηλαδή αποδέχονται και ένα είδος «αγοράς οργάνων» από ζώντες για μεταμόσχευση, υποστηρίζοντας ότι με μια τέτοια άποψη θα συμφωνούσε η κοινή γνώμη, χαρακτηρίζοντας συντηρητική τη βιοηθική που θα δεχόταν κάτι τέτοιο μόνο ως δωρεά με πνεύμα αυτοθυσίας, ή τη βιοηθική που αποκρούει τη γενετική παρέμβαση για λόγους βελτιωτικούς, και

όχι απλώς θεραπευτικούς, για να μη μιλήσουμε για κάποιους, ευτυχώς ελάχιστους, υπέρμαχους της κλωνοποίησης, που «παίζουν τον θεό», ή της νομοθετικής ρύθμισης της ευθανασίας, και για όσους τονίζουν την ανάγκη μιας «νέας ηθικής» με έμβλημα την ποιότητα και όχι την αξία της ζωής γενικώς. Αρκετές εκκλησιαστικές θέσεις, από την άλλη μεριά, και ιδιαίτερα της Ρωμαιο-καθολικής Εκκλησίας, θεωρούν τη βιοηθική υπερβολικά «προοδευτική» σε θέματα όπως η τεχνητή γονιμοποίηση με δωρητές σπέρματος και παρένθετη μητρότητα –εφόσον ανάγουν τις απαρχές της ηθικής αξίας της ζωής στη σύλληψη-, η ευθανασία, ο εγκεφαλικός θάνατος, και άλλα. Οι κατηγορίες «συντηρητικός», «προοδευτικός» είναι στον χώρο αυτό υποκειμενικές και σχετικές.

Σ.Β.: Είστε μέλος της ελληνικής Επιτροπής Βιοηθικής. Μπορείτε να μας περιγράψετε συνοπτικά την εμπειρία σας από τη συνεργασία με συναδέλφους άλλων επιστημών; Ποια πιστεύετε πως μπορεί να είναι η συμβολή του φιλοσόφου ειδικότερα σε αυτό τον τομέα, αλλά και σε άλλους τομείς της εφαρμοσμένης ηθικής; Πώς τον αντιμετωπίζουν οι άλλοι συνάδελφοι;

Μ.Δ.Μ.: Έχω πράγματι την τιμή και τη χαρά να είμαι μέλος της Ελληνικής Εθνικής Επιτροπής Βιοηθικής εδώ και οκτώ περίπου χρόνια καθώς και της Ανεξάρτητης Αρχής της Ιατρικής Υποβοηθούμενης Αναπαραγωγής εδώ και έξι μήνες. Η εμπειρία μου από τη συνεργασία με συναδέλφους άλλων επιστημών είναι πολύτιμη, γιατί κατά το διάστημα αυτό έμαθα πάρα πολλά που είναι εντελώς απαραίτητα για να πάρει κάποιος έστω μια θέση, αν όχι να δώσει λύση, στα τόσο περίπλοκα διεπιστημονικά ζητήματα της βιοηθικής. Δεν είναι τυχαίο που οι μονογραφίες σχετικά με τη βιοηθική ως ενιαίο γνωστικό αντικείμενο είναι ελάχιστες και σε περιορισμένα θέματα, ενώ αφθονούν οι αναλυτικές και οι συλλογικοί τόμοι. Η αντιμετώπιση κάθε προβλήματος είναι τόσο σφαιρική ώστε ελάχιστοι επιστήμονες ενός μόνο πεδίου να μπορούν να θεωρηθούν ειδικοί στη βιοηθική. Η συνεργασία και η ανταλλαγή απόψεων είναι αναγκαία για την επίτευξη κάποιας συναίνεσης, καίτοι στα θέματα αυτά ελάχιστα έγκυρα μπορεί να είναι η αρχή της πλειοψηφίας γιατί σε τελική ανάλυση οι απαντήσεις στα πιο ευαίσθητα ζητήματα είναι αστηρά προσωπικές. Η συμβολή του φιλοσόφου έγκειται ιδεωδώς στην εννοιολογική ανάλυση και διασάφηση, στην άρθρωση της επιχειρηματολογίας και στη διακρίβωση της εγκυρότητας των λόγων που τη στηρίζουν, στη δοκιμασία της αποτελεσματικότητας ή μη της εφαρμογής κανονιστικών θεωριών, στον έλεγχο της λογικής συνέπειας, ή τουλάχιστον της μη ασυμβατότητας μεταξύ των ηθικών αρχών που εφαρμόζονται στη δεδομένη περίπτωση και στην ακριβήλογη διατύπωση προτάσεων και συμπερασμάτων, αφού έχουν εξαντλητικά εξετασθεί τα πραγματολογικά, κοινωνικά και τεχνικά δεδομένα από τους ειδικούς των θετικών και κοινωνικών επιστημών που μετέχουν στην Επιτροπή και έχει προηγηθεί εμπειρισταωμένη έκθεση του θέματος από τους εξαιρέτους επιστημονικούς συνεργάτες της Επιτροπής. Ίσως είμαι πολύ τυχερή γιατί στην Επιτροπή Βιοηθικής, όλοι οι συνάδελφοι είναι κορυφαίοι επιστήμονες και

φιλοσοφημένοι άνθρωποι, με σπάνιο ήθος και προπαντός με απόλυτο σεβασμό των αντίθετων απόψεων, εφόσον η γνώμη όσων διαφωνούν στις εκάστοτε αποφάσεις της Επιτροπής σημειώνεται ως μειοψηφία σε κάθε εισήγηση και απόφαση. Η κάθε συνεδρία, σε μεγάλο βαθμό χάρη στον πρόεδρο της Επιτροπής, καθηγητή κ. Γεώργιο Κουμάντο, με τη σοφία, τη μαεστρία, την ευρύτητα και το χιούμορ του, είναι αποτελεσματική αλλά και συναρπαστική. Κι αυτό ισχύει και για την Ι.Υ.Α. στην οποία μετέχουν σπουδαίοι νομικοί και αρκετοί νέοι, απόλυτα καταρτισμένοι στον νεότευκτο τομέα της τεχνητής αναπαραγωγής και ακαταπόνητοι επιστήμονες. Βέβαια, η συμβολή της φιλοσοφίας στις Επιτροπές αυτές, όσο εποικοδομητική κι αν είναι, είναι εκ των πραγμάτων χαμηλόφωνη και μινιμαλιστική και για τούτο ίσως ευμενώς αποδεκτή.

Σ.Β.: Ποιες πιστεύετε πως είναι τελικά οι σημαντικές προοπτικές για την περαιτέρω εξέλιξη της εφαρμοσμένης ηθικής; Σε ποιες κατευθύνσεις κινείται η σύγχρονη ηθική;

Μ.Δ.Μ.: Πιστεύω ότι η εφαρμοσμένη ηθική έχει κατορθώσει να φέρει τη φιλοσοφία στην καθημερινότητα και να κάνει τον κάθε άνθρωπο να αντιμετωπίζει τα πρακτικά προβλήματα που τον απασχολούν και με όρους ηθικής ορθότητας. Κι αυτό είναι μια κατάκτηση της ηθικής φιλοσοφίας που μερικές δεκαετίες πριν ήταν απρόσιτη στο μη ειδικό κοινό, αλλά και δυσπρόσιτη, λόγω του τεχνικού χαρακτήρα και των εξειδικεύσεών της και σε αρκετούς ειδικούς. Η εφαρμοσμένη ηθική δεν είναι εκ πρώτης όψεως αυστηρή αναστοχαστική φιλοσοφία. Στους περισσότερους κλάδους της είναι και παραμένει κανονιστικός λόγος «πρώτης τάξης». Με τη «μετα-βιοηθική» ωστόσο άρχισε να εξελίσσεται και σε λόγο «δεύτερης τάξης» και ίσως το ίδιο ισχύει και για τη φιλοσοφία του περιβάλλοντος και της οικονομίας. Αν αναπτυχθεί φιλοσοφικά η εφαρμοσμένη ηθική και δεν παραμείνει κριτικός απλώς και πρακτικός στοχασμός δοκιμαϊκού χαρακτήρα, θα είναι συνεπέστερη στο φιλοσοφικό ήθος και ύψος αλλά ενδεχομένως και πιο αποτελεσματική στη λύση αδιεξόδων. Είναι καιρός πλέον να μην αρκείται στην ανάλυση των ηθικών προβλημάτων και διλημμάτων και στην επεξεργασία τεκμηριωμένων εναλλακτικών λύσεων, αλλά να σκονιάει τα εργαλεία της για συγκεκριμένες λύσεις, γενικότερα αποδεκτές. Με δεδομένο ότι τα περισσότερα προβλήματά της συνδέονται με την ανάπτυξη της επιστήμης και της τεχνολογίας πρέπει να δει πολλά από τα επιτεύγματα αυτά θετικά αλλά να είναι υπεύθυνα επιφυλακτική μπροστά στο άγνωστο που επιφυλάσσουν. Και πρέπει να εμπλουτίσει τη φιλοσοφική εμπειρία της Δυτικής παράδοσης με τη σοφία και τις αξίες των άλλων πολιτισμών αλλά και να ενισχύσει την ιδέα της οικουμενικότητας με τη νέα κανονιστική τάση της ηθικής της αλληλεγγύης (ethics of solidarity).